

СТАНОВИЩЕ

на дисертационния труд на Александър Крумов Александров

„Институционалност и есхатологичност на Църквата след Просвещението”

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ в научна област

2. *Хуманитарни науки*; професионално направление 2.4. *Религия и теология*,

Богословски факултет при СУ „Св. Климент Охридски”,

катедра „Историческо и систематическо богословие”,

от доц. д-р Свилен Тутеков

Предложеният от Александър Александров дисертационен труд *„Институционалност и есхатологичност на Църквата след Просвещението”* е опит да се тематизират някои аспекти на православната еклисиология в ключа на една предпоставена дихотомия между есхатологичното и институционалното измерение на битието на Църквата. От самото начало се налага да коментирам поне две неясноти в самата формулировка на работата. Първо, предпоставената дихотомия *институционалност-есхатологичност* по никакъв начин не изчерпва евангелската максима *Църквата не е от този свят, но е в този свят*, както може да се помисли от изложението на първата глава. От последващото изложение става ясно, че тази дихотомия се предпоставя от своеобразен редуccionизъм, който от своя страна е резултат от пределна историческа, социо-културна и политическа контекстуализация на тази максима. На *второ* място въвеждането на неясния хронологичен маркер *„след Просвещението”* още повече размива границите на изследването и по никакъв начин не очертава ясен хоризонт, в който следва да се осмисля влиянието на модерността върху институционалния порядък и функциониране на Църквата. Историческата перспектива, в която се очаква да се развива изследването, е

сведена само до феномените *национализъм* и *национални църкви* на Балканите и до имперската еклисиология в Русия (гл. 3) и тъкмо този редуционизъм остава методологически и концептуално необясним. Никъде в дисертационния труд не става ясно за какво *Просвещение* иде реч, нито пък са уточнени критериите, по които докторантът избира да проблематизира именно тези два примера за радикална институционализация на Църквата в епохата на модерността. Впрочем, задълбоченото и критично богословско осмисляне на процесите на институционализация на Църквата е невъзможно без внимателния прочит на развитието на църковните институции в контекста на Византийската и на Османската империи. С оглед на това считам, че именно този своеобразен редуционизъм е причина за експлицирането на дихотомията *институционалност-есхатологичност* като бинарна опозиция (нека използвам любимата за постмодернистите фразеология), в която номоканоничността и институционалността на Църквата някак по правило предполагат загубата на нейния есхатологичен етос. По тази тема има налична огромна богословска литература като се започне от доктората на еп. Атанасий Йевтич „Еклисиологията на св. апостол Павел у св. Йоан Златоуст” (изд. 1967 г.) до най-новите изследвания на о. Николаос Лудовикос и Ставрос Ягазоглу, в които православната еклисиология се мисли отвъд тази бинарна опозиция. Тук тези съчинения не са взети предвид, но за сметка на това в уводната част на дисертационния труд са изредени богословските „дефицити” на редица съвременни православни богослови въз основа на фрагментарни позовавания (с. 20 и сл.). Без ни най-малко да подценявам богословската значимост на „национализацията” на Православието на Балканите и изкушението на „имперската еклисиология” ще припомня, че все пак периодът *след Просвещението* обхваща няколко столетия от европейската културна история, където можем да говорим за най-различни форми на институционализация на Църквата на Изток и на Запад. Такива например са „приспособяването” на църковните институции и език към модерните и постмодерните идеологии, което е не по-малък проблем за еклисиологичното съзнание и за

есхатологичния етос на Църквата. Естествено, богословско изследване, което включва едновременно и двата аспекта на църковния живот - есхатологичен и институционален, е възможно, но в случая предпоставената дихотомия или „бинарна опозиция” създава генерален проблем в подхода към темата. Тъкмо това до голяма степен е причина за липсата на фокус и за смесването на различни изследователски подходи, което посочват и членове на катедрения съвет при вътрешното обсъждане на дисертационния труд.

Работата е изпълнена в 191 стандартни страници и съдържа предговор, съкращения, увод, три глави, заключение, използвана литература. В *първата* глава се поставя въпросът за есхатологичната идентичност на Църквата като ключ за осмислянето на нейните свойства - апостоличност, единство и съборност. Докторантът отстоява тезата, че по своята природа Църквата е есхатологично-историческа, но предложеният панорамен поглед логично затруднява проблематизирането на въпроса за този втори, *исторически* аспект на църковното съществуване. А именно историчността на Църквата по правило предполага номоканоничния и институционалния порядък в църковното тяло, доколкото то е „в този свят” и трябва да се прояви *в този свят*. Впрочем, липсата на макар и обзорен анализ на формирането и развитието на номоканоничната структура на Църквата в периода преди Просвещението на практика обезсмисля включването на тази първа глава в структурната рамка на дисертационния труд. За мен остава необяснима липсата на социо-исторически и каноничен анализ на църковните институции, без който доближаването до заявената тема е невъзможно. В следващата *втора* глава докторантът очертава контурите на *прехода от есхатология към политика* (според неговата дефиниция) като акцентира главно върху процеса на „национализиране” на Православието (гл. 2.2.). Съвременното православно богословие ясно е „диагностицирало” феномена на национализация на Православието като еклисиологична болест и продължава да осмисля критично последиците от него. В тази втора глава изложението трудно може да се определи като анализ,

а по-скоро прилича на *наратив*, който често се изчерпва с припомнянето на вече известни, а понякога и идеологически интонирани обобщения относно сложната проблематика за различните видове *балкански национализми* и техните последици за православната еклисиология. От този наратив не става ясно как точно национализацията на Църквата се отразява върху нейното институционално устройство и функциониране. Липсва анализ на конкретни социални дадености и на каноничното устройство на „националните“ църкви на Балканите. Считаю, че проблематизирането на този въпрос е невъзможно без внимателния богословски анализ на модерността, чийто продукт до голяма степен са национализмът и националните църкви. Пример за такъв всеобхватен подход имаме в класическото изследване на Христос Янарас „Православието и Западът в съвременна Гърция“, публикувано още през 70-те години и вече достъпно и на английски език. В последната *трета* глава докторантът се фокусира върху формирането на „национални институции“ в балкански православен контекст и на имперска еклисиология в Русия. Тези два феномена той вижда като най-очевидни прояви на институционализация на Църквата. Тук отново се срещаме с един метанаратив за църковния национализъм и империализъм – наратив, който е изграден върху безкритичното приемане на дискуссионни тези (напр. за нацията като *имагинерна общност*, с. 134) и върху едностранчив научен подход. Според мен липсва сериозен богословско-критичен анализ на етнофилетизма като еклисиологична болест, както и на проявата на неговите метастази във всички поместни Православни църкви, а не само в т. нар. славяноезични. Не по-малко значимо е тематизирането на въпроса за руската имперска еклисиология (гл. 3.2.), но нейната сериозна богословска деконструкция предполага работата с повече извори и освободеност от схематизма на едностранчиви интерпретационни модели. Въобще в двата параграфа на последната *трета* глава липсва отговор на поне два съществени въпроса: 1) дали политически основаният етнофилетизъм и национализъм на балканските народи не трябва да се мисли в контекста на един еклисиологично основан етнофилетизъм и 2) кои елементи от номоканоничното устройство на т.

нар. национални църкви на Балканите и на Руската православна църква (поне от времето на Иван Грозни и насетне) са резултат от западно влияние и от опити за „модернизация” на тези общества?

От направените след всяка глава схематични обобщения трудно могат да се открият ясно формулирани тези на докторанта, които да очертаят научните приноси на дисертационния труд. В автореферата са посочени 4 научни приноса (вж. с. 29-38), посредством които докторантът самооценява резултатите от изследването си. Тезите за „предвечността” и „метаисторичността” на Църквата и за нейната „базова роля в усъвършенстването на творението” (вж. приноси 2 и 3) са широко тематизирани в съвременната православна еклисиологична мисъл. За мен обаче остава неясно защо, ако в първата глава докторантът говори за своеобразното есхатологично осмисляне на *съборността* на Църквата (вж. гл. 1), тук в справката за приносите по-скоро търси някакво метафизично и метаисторично основание на нейната *вселенскост*? Заявката на докторанта, че изследва едновременно „институционализирането на обществата и Църквите” и „есхатологично-историческата природа на Църквата” (принос 1) е със сигурност интересно предизвикателство, но това е възможно само при налична херменевтична състоятелност и богословска диакритичност. Вече посочих методологичните и херменевтичните трудности в иначе смелия опит на Александър Александров да деконструира църковния национализъм и империализъм, което той самооценява като доразвиване на тезата на Панделис Калайдзидис за трите имперски идеологии (вж. принос 4 от *Автореферата*). Считаю, че това действително е много значима посока на критично изследване, стига тя да има достатъчно ясна теоретична основа и да се аргументира солидно през съответните извори. Остава и предизвикателството пред нашето богословие да дешифрира всички останали модерни и постмодерни еклисиологични реплики на имперската идеология.

Въпреки критичните наблюдения и забележки считам, че предложеният дисертационен труд на Александър Александров е действително смел опит за богословска деконструкция на църковния национализъм и империализъм. Методологическите и концептуалните дефицити на работата не могат да скрият наличието на изследователски качества и дръзновение от страна на докторанта, което се потвърждава от немалко негови сполучливи тези и анализи в отделни фрагменти на работата. Убеден съм, че неговите научни интереси, езикова подготовка и добра богословска култура дават основание тези негови качества да бъдат оценявани и отвъд рамките на представения дисертационен труд. Убеден съм също, че херменевтичната наивност, която родната ни академична богословска среда често пъти налага, все пак е преодолима. В този смисъл *категорично* препоръчвам при евентуално бъдещо публикуване на дисертационния труд да бъде сериозно преработен и преосмислен и най-вече да бъде освободено от историческото незнание и същата тази херменевтична наивност.

В *заключение* считам, че представеният дисертационен труд покрива минималните изисквания за научна разработка, въз основа на която научното жури може да присъди на г-н Александър Александров научната и образователната степен „доктор” в научна област 2. *Хуманитарни науки*; професионално направление 2.4. *Религия и теология*. За настоящата процедура заявявам, че ще гласувам „за”.

01.09.2019 г.

гр. В. Търново

доц. д-р Свилен Тутеков

(.....)